

Póta-Zsiros Emese

A klasszikus irodalom újradefiniálása az olvasóvá nevelés és az érzelmi intelligencia fejlesztésének horizontjaiban

Bevezetés

„Az emberi kultúra különböző emberképei, a maguk éréshez való különböző viszonyával jól leírhatóak. De ettől még nem állíthatóak értéksorrendbe. Viszonyaiknak, cselekedeteiknek még egy neveléstudományi gondolkodás számára sem abszolút értéke a lényegi. Hanem? Érvényessége!” (Trencsényi, 2013, 105) Tanulmányomat azért kezdem ezzel az idézettel, mert kiválóan összefoglalja az alább vizsgált, irodalmi perspektívájú témaköröket, illetve örök igazságot fogalmaz meg, amely az élet minden területére, így az irodalomtudomány és irodalomoktatást területére is kivetíthető. Nincs ez máshogy a klasszikus magyar irodalom tekintetében sem: amennyiben érvényességgel bírnak a mai kor diákja számára, értékes is lesz számukra. A kulcsszó tehát, amit pedagógusként meg kell ragadnunk, az az érvényesség. A kérdés mindössze annyi: hogyan lehet érvényes, érdekes egy klasszikus, vagy hogyan lehet azzá tenni.

Tanulmányomban elsősorban arra szeretnék törekedni, hogy egy elméleti bevezetőn keresztül bemutassam a kapcsolatot az irodalom, illetve annak határterületei, valamint az olvasóvá nevelés és az érzelmi intelligencia fejlesztése között. Mindezt úgy kívánom elérni, hogy a klasszikus irodalom újradefiniálásának szűrőjén keresztül szemlélem a témát.

Az újradefiniálás kérdésköre

Manapság már nem lehet kérdés, hogy szükség van az irodalomórák, különösen a régi szerzők, életművek újrapozicionálására. Ezt már Sipos is megfogalmazza, aki szerint már megjelent az a tendencia, miszerint az irodalom elsődleges feladata az örömforrás, szórakozási szükséglet kielégítése és a kommunikációs készség fejlesztése, és sokkal kevésbé a lexikális ismeretanyag átadása és a múltbéli dolgok tanítása. (Sipos, 2006.) Ennek ellenére mégis úgy tapasztalhatjuk, láthatjuk, hogy a mai közoktatásban ez bizony még

mindig kérdés lehet, sőt egyes iskolákban és pedagógusokban még a kérdés felvetődéséig sem minden esetben jutunk el. Ezekben a helyzetekben, pedagógustól függően, ahol nem merül fel az igény erre a kérdéskörre, pusztán száraz tényközléssé válik az irodalomóra, különösen a klasszikus szerzők tekintetében, akiknek – látszólag – már semmi közük a mai korhoz vagy annak aktuális kérdéseire.

A klasszikus irodalom újradefiniálását a tanulmányomban egyfajta tudásrendszerként kívánom értelmezni. Ahhoz, hogy ezt a tudásrendszert kialakíthassuk a mai kor fiataljaiban, meg kell vizsgálnunk az elméleti hátteret, és ennek okán az újradefiniálást ott kell megkezdenünk, ahol a mai diákok világa is kezdődik. Arató László, a Magyar-tanárok Egyesületének elnöke és Kerber Zoltán is egyaránt, egymástól függetlenül összegzi azt a tényt, miszerint az irodalom nemcsak a presztízsből, de kedveltségéből, szerethetőségéből, illetve megítéléséből is veszített. Arató ezt úgy fogalmazza meg, hogy „az irodalom nem nyilvánvaló érték a gyerekek számára. Az irodalom mint tantárgy sem feltétlenül népszerű.” (Arató, 2001, 76), míg Kerber úgy, hogy „az irodalom is feliratkozott a nehéz tárgyak listájára. Az irodalom tantárgy a bonyolult összefüggéseket rejtő elméleti ismeretek tárháza lett, rengeteg adattal, ismerettel, amit tanulni, azaz »magolni« kell, az irodalmi művek pedig ennek az óriási ismeretanyagának sokszor a »kiszolgáló« kellékei csak.” (Kerber, 2002). Ezek olvasatában már láthatóvá válik, hogy milyen nehéz, problematikus is lehet az újragondolás. A következőkben azonban több példán keresztül is szeretném ezt megcáfolni, valamint szemléltetni, hogy valójában mégsem olyan problémás, mint amennyire elsőnek tűnik.

A Nemzeti Köznevelési Portálon (NKP) található irodalomtankönyv V. fejezete 11. évfolyamon a magyar irodalom a 20. században. A 65. lecke az *Ősz és Tavasz között* Babits Mihálytól.¹ Véleményem szerint ez a rész nagyon jól ábrázolja, hogy mivel is lehetne megeremteni egy interdiszciplináris kapcsolatot. A kamaszok legkedveltebb tevékenysége és egyben sokszor menekülő útvonala is a zene. Feltehetően a mai gimnáziumi korosztály először nem gondol bele abba, hogy Babits ezen verse tulajdonképpen nagyon is hasonló ahhoz, amit egy fiatal diák hallgat. Nézzünk Babits Mihály *Ősz és Tavasz között* című verséből néhány részletet: „Mit tudom én, mi szeretnék lenni!”, „puha sárrá rothad / mint mezitlen teste egy halottnak”; „óh jaj, meg kell halni, meg kell halni!”, „Lombom, ami lehullt, sohse hajt ki...”; „Csak az én telem nem ily mulandó. Csak az én halálom nem halandó”. A lecke az alábbi szövegekkel állítja párhuzamba a Babits-verset: „Kicsikét szűk a világ nekem/Keresem benne még a helyem/Nem látom tisztán a holnapot/Lehet, hogy ebbe én ma még belehalok!” (Majka, Curtis, és BLR – *Belehalok*, 2012). A Tankcsapda szövege: „Ha az égiek leszavaznak,/A kocka, ha el van vetve,/Te meg a föld alá temetve,/Ott már hiába van ügyvéd,/Aki a törvényektől megvéd” (Tankcsapda, 1999); vagy éppen a fiatalok által kedvelt Sub Bass Monster

¹ Vö. https://www.nkp.hu/tankonyv/irodalom_11_nat2020/lecke_05_065

sorai: „S ha a feledés gyomja majd sírodra nő,/Nem utal rád más csak egy megkopott kő.” (Sub Bass Monster, 2006) Egyértelműen láthatóvá válik tehát, hogy az iskolai irodalomórán a klasszikushoz is köthető a mai korból is egy-egy olyan művészet felőli megközelítés, amely képes megszólítani a fiatalokat.

Véleményem szerint a klasszikus irodalom taníthatóságához kapcsolódó probléma oka abban keresendő, ahogyan irodalomtanárként a klasszikusokhoz közelítünk: mindenféle kapaszkodó, segítség nélkül a diák elé tesszük egy kész, tankönyvírók és irodalomtörténészek által előre megírt értelmezést. Mindenféle kapcsolódási pont lehetősége nélkül várjuk azt, hogy egy fiatal otthon érezze vagy megtalálja magát a műben, és nem akarunk vagy tudunk időt szánni újfajta megközelítésekre. Sajnos, többen úgy gondolják, hogy az irodalom tantárgy egy önmagában álló, külön kezelendő tudományág, aminek zárt határai vannak. Még ha az irodalomtanár tudja is, hogy ez nem így van, akkor sincs ideje és/vagy lehetősége, hogy ennek ellenkezőjét bemutassa. Rosszabb esetben az évek során pedig a fiatalok megtanulják, hogy az irodalom nem más, mint „egy fehér lapra kinyomtatott fekete szöveg, ami eltávolít attól, hogy ez egy szerethető valami. Hogy ez egy örömforrás.” (Kusper, 2019, 32)

Továbbá nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a nagyon meghatározó ténytet sem, hogy a technikai fejlődés és fejlettség szempontjából milyen világban élünk, illetve azt, hogy hogyan tudjuk ebben a világban értelmezni, egyáltalán hogyan tudunk közelíteni a (klasszikus) irodalom felé. Ezt fogalmazta meg Gordon Győri János is, még az előző évtizedben: „A 21. század technikai lehetőségei közepette, a gyerekek megváltozott olvasási, információelérési és -felhasználási lehetőségeinek, szokásainak idején, egy szabad, demokratikus polgárokat nevelő társadalomban ugyan korántsem válnak feleslegessé a magas irodalmi, esztétikai, nagyközösségi történeti értékek, de az irodalomtanítás és azon belül a kötelező olvasmányok rendszere nem képviselheti már csak ezt. Hangot, teret, lehetőséget kell adni a gyerekeknek, az individuumoknak és kisközösségi érdekeknek is, és akkor ez az irodalomtanításban, a nagyobb terjedelmű művek olvastatása és feldolgozása terén is meg kell, hogy nyilvánuljon.” (Gordon Győri, 2009.) Gordon Győri teljes bizonyossággal vallja, hogy a nagy klasszikusoknak, a magas irodalmi, klasszikus alkotásoknak igenis van létjogosultsága és helye a középiskolákban, azonban egy nagyon fontos kikötést tesz: „a kötelező olvasmányok rendszere nem képviselheti már csak ezt.” Szükségeltetik tehát, hogy legyen valami plusz kapcsolódási pont, ahol a párbeszéd diák és klasszikus között létre tud jönni, így alkotva interdiszciplinaritást, és ami talán napjainkban még fontosabb: utat, az olvasóvá válás folyamatának megindításához, hiszen végső soron ez lenne az irodalom és az intézményesült irodalomoktatás végső célja. Az, hogy olvasó, gondolkodó, kritikai gondolkodásra és érzelmileg fejlett intelligenciával rendelkező felnőtteket neveljen. A továbbiakban ezt a kérdéskört szeretném vizsgálni.

Olvasóvá nevelés és érzelmi intelligencia a klasszikusokkal

Az érzelmi intelligencia napjaink talán legfontosabb kulcskompetenciája, melynek kezdetei az 1900-as évek második felére nyúlnak vissza, ahol Goleman és Gardner foglalkozott többek között a témával. Az érzelmi intelligenciára nagymértékben hatnak a hasonlatok, metaforák és különböző szóképek, alakzatok, egyszerűen az irodalmi trópusok, mi több, maga az irodalom az, ami aktivizálni képes az emberi szellemet, az emberi pszichét. (Vö. Goleman, 1997; Gardner, 1983) Nincs tehát alkalmasabb eszköz az érzelmi intelligencia fejlesztéséhez, mint az irodalom. Úgy gondolom, hogy az olvasóvá nevelés és az érzelmi intelligencia kéz a kézben járnak, egymástól elválaszthatatlanok egy irodalomóra keretein belül. Irodalomtanárként nem tudjuk külön, csak az egyiket, vagy csak a másikat fejleszteni. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint George R. R. Martin méltán elhíresült mondása, miszerint: „Egy olvasó ezernyi életet megél, mielőtt meghal. Az az ember, aki nem olvas, csak egyet.” (Martin, 2014, 521)

Az olvasóvá nevelés problémaköréhez tartozóan fontos még megemlíteni Kiss Dávid és Fenyő D. György gondolatait is. Az utóbbi szerint „talán a legfontosabb jelenség, amely az olvasás megváltozásának hátterében áll, hogy a hétköznapi tárgyakban és eseményekben kevésbé éljük át a múlttal való szerves folytonosságot”. (Fenyő D., 2015, 72) Ennek alapján Kiss Dávid azt a következtetést vonja le, hogy a diákokat manapság nem jellemzi az az igény, hogy a múlthoz kapcsolódjanak, azzal párbeszédet alakítsanak ki, sokkal inkább a saját közvetlen miliőjüket meghatározó, főleg popkultúrához tartozó vagy ahhoz köthető szövegekkel foglalkoznak, ezáltal pedig nem ismerik meg a klasszikus, örökérvényű igazságokat, melyeket az ún. klasszikusok hordoznak magukban. (Kiss, 2022)

Meglátásom szerint azonban ez az állítás csak részben nyújt valós képet, hiszen gondoljunk csak bele, hogy vajon nem ugyanarról az örökérvényű igazságról szólnak-e a popkultúra dalszövegei, filmművészeti alkotásai, szerelmes lányregényei, mint amiről Petőfi, Arany, Ady vagy bármely más klasszikus szerző alkotásai. Amennyiben jobban belegondolunk, láthatóvá válik, hogy ugyanazon archetípusokkal, tematikákkal és kérdéskörökkel működik az irodalom már évezredek óta. Itt szükséges visszaalnom a tanulmányom kezdő gondolatára Trencsényi Lászlótól, hiszen ennek tükrében nyeri el értelmét minden eddig megfogalmazott gondolat. Ennek okán meggyőződésem, hogy nem szükséges éles határvonalat húzni sem az elméletben, sem pedig a gyakorlatban. Ugyanis ha egy magyartanár képes megmutatni a mai kor diákjainak, hogy egy szép-irodalmi, klasszikus mű ugyanarról szól, ugyanazokat a trópusokat és szimbólumokat használja, mint a kedvenc rapzenéje vagy mint a kedvenc filmje, akkor, úgy gondolom, nyert ügyünk lehet. Ha képesek vagyunk kilépni az irodalom mesterségesen gyártott keretei közül, akkor szintúgy nyert ügyünk lehet. Mindehhez pedig újraértelmezésre és nyitottságra lesz szükségünk. Szilárd meggyőződésem, hogy ez lehet az az eszköz, amellyel lehetőséget tudunk teremteni az olvasóvá válásra.

Ahogy arra már fentebb is utaltam, az irodalom művészet, amely mára az intézményesült oktatásban teljesen elvesztette ezt a funkcióját, különösképpen igaz ez a középiskolákra, de már általános iskolai szinten is megfigyelhető ez a jelenség (vö. Kusper, 2019). Azonban úgy gondolom, hogy van olyan funkciója is, amely lehetővé teszi, hogy a diákokba és egyáltalán, az emberekbe belelásson. Semmilyen más tantárgy nem enged belátást ilyen szintén az emberi pszichébe, lélekbe és élettörténetekbe. Ezen tulajdonságától máig nem sikerült megfosztani az irodalmat, az irodalomórát, így talán ez lehet az a szál, amelyet meg kell ragadni, amelybe kapaszkodni kell. Ezáltal nemcsak tantárgyi kapcsolatokat tudunk teremteni, hanem nevelhetünk, formálhatjuk a személyiséget, elindíthatjuk a diákot az olvasóvá válás folyamatában. Ebben a folyamatban az érzelmi intelligencián túl magát az egész személyiséget is fejleszthetjük: az önismeretet, az önmeghatározást, illetve a kreativitást is. (Vö. Bordás, 2009)

Összegzés

Sokan sokfélék vagyunk, irodalmárok, tanárok, diákok, hallgatók, emberek. Így tehát az, hogy mit gondolunk klasszikusnak, hogy egyáltalán mit gondolunk irodalomnak, az változó. Tanulmányomnak nem célja egy egységes álláspont elérése, sokkal inkább egy általános tendenciát szeretnék bemutatni, részletezni és leginkább új, más szemszögből megragadni. Célom, hogy alternatívát nyújtsak, új perspektívát mutassak egy már sokak számára unalmas, poros témához.

Összegzésként tehát elmondható, hogy a klasszikus szerzők és műveik témaköre még egy mindig élő, de már tananyag-feldolgozás szempontjából inkább haldokló struktúra a magyar közoktatásban, ebből kifolyólag pedig a legnagyobb tanulság, hogy tanárként, diákként és legfőképpen olvasó emberként merjünk feléjük nyitni és megkezdni velük a párbeszédet, még akkor is, ha ez a populáris kultúra eszközeivel történik. Amennyiben nem így tennénk, akkor elveszítjük az egyik legértékesebb eszközt a kezünkben pedagógusként arra, hogy ne csak ismeretet adjunk át, hanem aktivizáljuk a valódi pedagógiai és pszichológiai folyamatokat.

Irodalom

Arató László (2001): A szöveg vonzásában. *Iskolakultúra*, 9. 5. sz.

Bordás Andrea (2009): Az érzelmi intelligencia fejlesztése magyarórán alkalmazott drámajátékkal. *Gyakorló pedagógusok és a pedagógia gyakorlata*. Neveléstudományi Egyesület, Budapest.

- Fenyő D. György (2015): Hogyan olvasnak a fiatalok?, *Gyermeknevelés*. **3.** 1. sz., 60–73. <https://doi.org/10.31074/gyntf.2015.1.60.73>
- George R. R. Martin (2014): *Sárkányok tánca*. Alexandra Kiadó, Pécs.
- Goleman Daniel (1997): *Érzelmi intelligencia*. Háttér Kiadó, Budapest.
- Gordon Győri János (2009): Kötelező, közös, kölcsönös olvasmány. Hagyomány és megújulás az iskolai olvasmányok kánonjában. *Olvasáspedagógia*, 2009/2. 27–36.
- Howard Gardner (1983): *Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences*. Basic Book, New York.
- Irodalom 11.* (NAT 2020.) Szembenezés a halállal: Ősz és tavasz között, Balázsolás. Hozzáférés: 2023. 04. 20. https://www.nkp.hu/tankonyv/irodalom_11_nat2020/lecke_05_065
- Kerber Zoltán (2002): A magyar nyelv és irodalom tantárgy problémái az ezredfordulón. Új Pedagógiai Szemle, 2002/10.
- Kiss Dávid (2022): Kánonközvetítés és olvasóvá nevelés az irodalomtanításban: a Jókai-paradoxon. *IrKa – Irodalom és kanonizáció*, 1. sz., 95–107.
- Kusper Judit. (2019): Kötelezők, kortársak, klasszikusok. Javaslatok a tantervi-tartalmi szabályozók megújítására a magyar irodalom tantárgy kapcsán. *Az Eszterházy Károly Egyetem Tudományos Közleményei*, **XXII.** 31–38.
- Lukács László (1999): *Mennyország Tourist*. Sony Music Kiadó, Budapest.
- Majoros Péter, Széki Attila, Vincze Gergely és Schrank Doma (2012): *Belehalok*. Magneton Kiadó, Budapest.
- Máté Szabolcs (2006): *Nincs megírva*. Sub Bass Monster, Budapest.
- Sipos Lajos (2006): Iskolaszervezet, irodalomfogalom, irodalomtanítás Magyarországon. In: Sipos Lajos (szerk.): *Irodalomtanítás a harmadik évezredben*, Krónika Nova Kiadó, Budapest. 16–28.
- Trencsényi László (2013): Az „érett” pszichológia az „éretlen” pedagógiáról – töprengések Berentés Éva könyvének olvasatán. *Neveléstudomány*, 2013/4.